

Jancsák Csaba
A társadalmi tőke és az iskola

Pusztai Gabriella: A társadalmi tőke és az iskola – Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra.

Új Mandátum, 2009. 271

Pusztai Gabriella új kötete az oktatás- és nevelésszociológia nemzetközi szakirodalmában igen árnyalt módon feldolgozott, a hazai oktatáskutatásban azonban a kilencvenes évektől megjelenő megközelítést mondhat magáénak. A Debreceni Egyetem habilitált egyetemi docensének és a CHERD kutatóintézet vezető munkatársának új kötete értelmezhető egy nagyobb ívű kutatói pályáiv részeként is, a szerző előzményeknek tekinthető tanulmányai hazai és nemzetközi tudományos szakfolyóiratokban, illetve az *Iskola és közösség (Pusztai, 2004)* című kötetében olvashatók.

A könyv az Új Mandátum Könyvkiadó Oktatás és társadalom című sorozatának harmadik kötete. A sorozat korábbi részeivel összefüggésben (*Ladányi, 2008; Kozma és Rébay, 2009*) a könyv új megközelítésben vizsgálja az iskolák közösség- és értékteremtő hatásait napjaink társadalmára. Minderre lehetőséget adnak a kelet-közép-európai társadalmi-politikai változások, melyek eredményeként kiterelődésesedhettek/létrejöttek felekezeti és így összehasonlíthatóvá váltak a felekezeti és nem felekezeti iskolák – a történelmi korokkal megelőzően egy oktatásökológiai egységet alkotó térség (Magyarországon Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg, Romániában Bihar és Szatmár, Ukrajnában pedig beregszászi, munkácsi, nagyszőlősi és ungvári járás alkotta terület) határokon átívelő viszonylatában is.

A társadalmi tőke és az iskola című kötetben a szerző érdeklődésének centrumában az áll, hogy az egyént körülvevő kapcsolati struktúrák által teremtett erőforrások (a hagyományos tőkefajták mellett) mekkora befolyással rendelkeznek az oktatás különböző szektoraiban tanuló fiatalok körében. A megközelítésmód indokoltságát a szerző azzal teszi hangsúlyossá, hogy a kulturális tőke reprodukciójának vizsgálata mindenekelőtt „az izolált egyént tekintette az elemzés tárgyának”, ezért ott a figyelem a legtöbb esetben az egyéni viselkedést magyarázó szociodemográfiai jellemzőkre és rétegződésvizsgálati elemekre korlátozódik, ám „ez a megközelítés figyelmen kívül hagyja az egyén önálló döntéseinek kialakulásában a konkrét társadalmi kapcsolatok szerepét”, holott – vallja – „az egyes tanulók iskolaválasztása, illetve iskolai teljesítménye nemcsak a vertikális társadalmi struktúrában elfoglalt helyzet és az egyéni döntések eredménye – hiszen mindezeket erőteljesen módosítja a konkrét társadalmi környezet egyéni magatartásra gyakorolt hatása” (7. o.).

Az új évezred iskola-képe, elvárásai az iskola világa felé megerősítik a szerző vélekedését, amikor is a társadalmi kapcsolatok mintázatának mélyebb megismerését (és ezáltal a társadalmi tőke elérhetősége és értékesíthetősége jellemzőinek feltérképezését) határozza meg mint a magyarázatkeresés módját. Míg a legutóbbi évtizedekig az iskola feladatai a gondoskodás terén igen korlátozottak voltak és az ifjúság szocializációja az iskola világán kívül történt, az iskolában töltött idő növekedésével, a felnőttlétbe való átmenet kitolódásával és ugyanakkor a fogyasztói társadalom számára a gyermekeknek már kisiskolás korban célközönségként való megjelenésével az iskolát a tudás átadásánál tágabb feladatokkal ruházták fel. (*Husén, 2004*) „Mindezek az új igények – emeli ki a szerző – kiterjesztik az iskola funkcióját a kulturális tőke felhalmozásán túlra, a társadalmi kapcsolatok erősítésére, sőt ráébresztenek arra, hogy a kulturális tőke fejlesztésének feltétele a társadalmi tőke növelése.” (8. o.) Napjaink iskolája tehát már nemcsak a tudás átadásának tere, hanem egyfajta szolgáltatóház is, ahol a formális oktatási események mellett megjelennek és egyre fontosabbá válnak a nem-formális és informális oktatási és nevelési, szabadidő-eltöltési, rekreációs

események is. Sőt, az iskola egyfajta közösségi tér is, ahol intra- és intergenerációs kapcsolattartás egyaránt működik. Itt kell megjegyezzük, hogy a generációk közötti tőketranszfer-elmélet alapján az oktatási intézmények által biztosított manifeszt és latens funkciók tágabb értelemben a társadalomba történő beruházásnak is tekinthetők. A szerző kiemeli, hogy „az oktatási rendszert érintő új kihívások nemcsak tudásközvetítésről, hanem érték- és normaközvetítésről, magatartásminták kialakításáról szólnak” (8. o.), ezért a kötet kiemelten foglalkozik az iskolákban élő értékrendekkel, a létrejövő kapcsolathálókkal, valamint mindennek a diákok életére, illetve továbbtanulására gyakorolt hatásával is. Az értékek különösen fontosak az oktatási színpad aktorai számára, mert a társadalmi viszonyok során első lépcsőfokát jelentik és ugyanakkor az iskola világával kapcsolatos érintkezések során értékek cseréje zajlik.

A kötet öt fejezetre tagolódik (A társadalmi tőke és az oktatás világa, Kanonizált erőforrások, Rejtőzködő erőforrások, Kinyer ma, ki nyer holnap? Összegzés). *Pusztai Gabriella* kutatói alaposágát jól szemlélteti a könyv világos felépítése, a fejezetek és alfejezetek beszerkesztettsége. Az első fejezet a társadalmi tőke és az oktatás világának viszonyrendszerét mutatja be: a szerző itt azt taglalja tudományos alaposággal, hogy a nevelés- és oktatásszociológiai kutatásokban hogyan jelent meg a társadalmi tőke-elmélet és a kapcsolati szempontú megközelítés, prezentálja a társadalmi tőke fogalmának kialakulását, illetve a fogalom körüli vitákat, továbbá a kapcsolathálózati megközelítés alkalmazhatóságát. A következő részben az iskolai eredményesség és a társadalmi tőke viszonyrendszerének bemutatása során a függő változók igen színes palettáját láttatja a szerző: oktatáspolitikai, közgazdasági szempontú megközelítések és az oktatásszociológiai megközelítések jellemzőit, majd a családon belüli és családon kívüli kapcsolatoknak (barátok, iskolai környezet, tanárok, osztálytársak) és az extrakurrikuláris tevékenységek (sport- vagy művészeti tevékenységek, illetve tudományos és szakmai tárgyú tanórán kívüli elfoglaltságok) az iskolai teljesítményre gyakorolt hatását. A következő szakaszban (Fenntartók, iskolák, különbségek) a szerző érdeklődésének homlokterében a különféle iskolafenntartók által működtetett intézmények közötti különbségek állnak – itt az oktatási rendszer szektorait mutatja be és azok összehasonlítását végzi el. E fejezetben több vonatkozó tudományos problematikát is feldolgoz a szerző, a szektorba tartozás ontológiai megközelíthetőségének, az iskola (az alapító, a fenntartó, a működtető, a finanszírozó által meghatározott és vallott) manifeszt és latens funkcióinak kérdéskörét, illetve viszonyrendszerét az oktatásügy területéhez, avagy közpolitika értelmezési keretéhez: „az oktatásügy olyan terület, amely a köz- és magánszféra, a közügyek és a magán, illetve családi érdekek sajátos metszéspontjában helyezkedik el, így a teljesen magánügyként való kezelés és a magánzsebből való finanszírozás megoldásának társadalmi tere erőteljesen lecsökkent” (8. o.). A fejezet bekezdéseiben (Vallásosság és iskolai pályafutás, Fenntartók közötti különbségek a tengerentúlon és Európában) e téma kutatástörténeti előzményeit és elméleti háttérét is bemutatja a szerző, ezzel értelmezési keretet rajzolva a feldolgozáshoz – itt jegyezzük meg, hogy a kötet értékét hangsúlyozza az a tény, hogy ezen szerkesztési módszer végigvonul a kötet egészén. A szektorok összehasonlítását a régió iskolarendszereinek bemutatása, a felekezeti iskolák fogalmának pontos körülhatárolása és a tudományos kutatómunka alapját jelentő feltételezések megfogalmazása követi. A kötet következő fejezetében azt vizsgálja a szerző, hogy a térségben elhelyezkedő magyar tanítási nyelvű közép- és felsőfokú oktatási intézményekben tanuló diákok milyen tőkefajtákkal rendelkeznek, majd azt, hogy az ő teljesítménykülönbségeik kapcsán beszélhetünk-e szektor-hatásról, és ha igen, ez a jelenség milyen tényezőkkel magyarázható.

Pusztai Gabriella kötetének jelentőségét nem csupán az adja, hogy a hagyományos kanonizált tőkeforrások mellett rejtőzködő erőforrásokat (kapcsolatok, értékconszenzus, vallási tőke) is beemel érdeklődésének centrumába, hanem, ezen felül az is, hogy vizsgálati

térben három ország (Magyarország, Románia, Ukrajna) oktatáspolitikai és oktatásrendszerbeli különbségeit szem előtt tartva elemzi azokat.

A társadalmi tőke és az iskola című kötet nemcsak az oktatásszociológusok számára értékes olvasmány, mert tudományos értelemben kellően árnyalt, ugyanakkor a széles szakmai közönséget is megszólítja, stílusa szemléletes, sokféle érdekes megközelítési módot mutat be, ezért tehát a neveléstudományi kutatók mellett a tárgykör iránt érdeklődők, a pedagógusok, továbbá a pedagógusképzésben munkálkodók és a pedagógushallgatók is haszonnal forgathatják.

Felhasznált irodalom:

Husén, Th. (2004): Tanítás és/vagy tanulás. In. Kozma Tamás (szerk.): *Oktatás és társadalom*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 229-256

Pusztai Gabriella (2004): *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Gondolat, Budapest.

Ladányi Andor (2008): *A középiskolai tanárképzés története*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Kozma Tamás és Rébay Magdolna (2009, szerk.): *A bolognai folyamat Közép-Európában*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest

A könyvismertetés megjelent: Magyar Pedagógia 110.évfolyam, 2010/1, 90-91